

“DAVLAT VA HUQUQNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI VA ASOSIY
YO‘NALISHLARI”

Ilmiy rahbar: Sattarov Dilshod Yo‘ldashevich

Bojxona instituti “Umumhuquqiy fanlar”

kefedrasi katta o‘qituvchisi, dotsent

Hakimjonov Ahmadjon Alisher o‘g‘li

Bojxona instituti Yurisprudensiya yo‘nalishi 1- kurs kursanti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada davlat va huquqning rivojlanish istiqbollari va asosiy yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Jamiyat barqarorligi, iqtisodiy taraqqiyot va fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi davlat va huquq institutlarining ahamiyati ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va xalqaro integratsiya sharoitida huquqiy tizimni takomillashtirish yo‘llari muhokama qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *davlat, huquq, rivojlanish, istiqbol, jamiyat, islohot, globalizatsiya*

Аннотация: *В данной статье анализируются перспективы и основные направления развития государства и права. Подчеркивается значимость государственных и правовых институтов для обеспечения социальной стабильности, экономического развития и формирования гражданского общества. Также рассматриваются пути совершенствования правовой системы в условиях глобализации, технологического прогресса и международной интеграции.*

Ключевые слова: *государство, право, развитие, перспективы, общество, реформы, глобализация*

Abstract: *This article analyzes the prospects and main directions of the development of the state and law. It highlights the importance of state and legal institutions in ensuring social stability, economic progress, and the formation of civil society. The article also discusses ways to improve the legal system in the context of globalization, technological advancement, and international integration.*

Keywords: *state, law, development, prospects, society, reform, globalization*

Davlat va huquq jamiyat taraqqiyotining muhim institutlari bo‘lib, ular ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, barqarorlikni ta‘minlash va umumiy manfaatlarni himoya qilish vazifasini bajaradi. Davlat – bu muayyan hududda suveren hokimiyatni amalga oshiruvchi siyosiy tashkilot bo‘lsa, huquq esa jamiyatda amal qiladigan majburiy xulq-atvor qoidalari tizimidir.[1]

Tarixiy taraqqiyot jarayonida davlat va huquq tushunchalari turli davrlarda turlicha talqin etilgan va ularning mazmuni jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzumi, siyosiy tizimi hamda ma'naviy qadriyatlariga qarab boyib borgan. Qadimgi davrlardayoq davlatning mohiyati va vazifalari haqida chuqur nazariy qarashlar shakllangan. Masalan, Aristotel o'zining "Siyosat" asarida davlatni inson tabiatidan kelib chiqadigan zaruriy siyosiy uyushma sifatida izohlaydi. Uning fikricha, inson "ijtimoiy mavjudot" bo'lib, u yolg'iz holda yashay olmaydi va mukammallikka faqat jamiyat orqali erishadi. Aristotel davlatni oddiy boshqaruv apparati emas, balki fuqarolarning ezgu hayotini ta'minlashga xizmat qiluvchi tuzilma deb biladi. U davlat shakllarini (monarxiya, aristokratiya, politeya) va ularning buzilgan ko'rinishlarini (tiraniya, oligarxiya, demokratiyaning salbiy shakli) tahlil qilib, qonun ustuvor bo'lgan boshqaruvni eng maqbul shakl deb hisoblaydi. Bu qarashlar keyingi siyosiy-huquqiy tafakkur rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgan.[2]

Yangi davrga kelib, davlat hokimiyatini cheklash va uni adolatli tashkil etish masalasi dolzarb bo'lib qoldi. Bu borada Sharl Lui Monteskening "Qonunlar ruhi haqida" asari alohida ahamiyat kasb etadi. Monteske hokimiyatlar bo'linishi nazariyasini ishlab chiqib, davlat hokimiyatini qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga ajratish zarurligini asoslab berdi. Uning ta'kidlashicha, agar ushbu hokimiyat tarmoqlari bir qo'lda jamlansa, erkinlik xavf ostida qoladi va despotizm yuzaga keladi. Shu bois hokimiyatlar o'rtasida muvozanat va o'zaro tiyib turish (checks and balances) mexanizmi bo'lishi lozim. Bu g'oya keyinchalik ko'plab davlatlarning konstitutsiyaviy tuzumida, xususan, demokratik davlatlar boshqaruv tizimida o'z aksini topdi.[3]

Zamonaviy davrda esa davlat rivojlanishining asosiy mezon sifatida huquq ustuvorligi (rule of law) va inson huquqlarini ta'minlash tamoyili e'tirof etilmoqda. Huquq ustuvorligi deganda davlat organlari ham, mansabdor shaxslar ham, oddiy fuqarolar ham qonunga bo'ysunishi tushuniladi. Bu tamoyil xalqaro miqyosda mustahkamlangan bo'lib, xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida insonning asosiy huquq va erkinliklari e'tirof etilgan. Mazkur hujjat va unga asoslangan xalqaro paktlar zamonaviy huquqiy davlat konsepsiyasining asosini tashkil etadi.[4]

Jamiyat barqarorligi, avvalo, qonun ustuvorligi va adolat tamoyillariga asoslanadi. Huquqiy tizimning mustahkamligi fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy nizolarni tinch yo'l bilan hal etish imkonini yaratadi. Huquqiy davlat konsepsiyasi doirasida inson huquqlari va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e'tirof etiladi. Bu borada Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi muhim xalqaro hujjat hisoblanadi. Mazkur deklaratsiya ko'plab davlatlar milliy qonunchiligining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Fuqarolik

jamiyatini shakllantirish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, unda davlat organlari bilan bir qatorda nodavlat tuzilmalar ham faol ishtirok etadi. Ayniqsa, nodavlat notijorat tashkilotlari (NNTlar), ommaviy axborot vositalari (OAV) va jamoatchilik nazorati institutlari jamiyatda ochiqlik, shaffoflik va fuqarolarning faolligini ta‘minlashda muhim o‘rin tutadi. Nodavlat notijorat tashkilotlari aholining turli qatlamlari manfaatlarini ifoda etuvchi mustaqil tuzilmalar sifatida faoliyat yuritadi.

Ular ijtimoiy himoya, ekologiya, ta‘lim, sog‘liqni saqlash, inson huquqlarini himoya qilish kabi sohalarda davlat organlariga ko‘maklashadi va muammolarni hal etishda vositachi bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, BMT tomonidan e‘tirof etilganidek, fuqarolik jamiyati institutlari barqaror rivojlanish va inson huquqlarini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda ham NNTlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga alohida e‘tibor qaratilib, ularning huquqiy asoslari takomillashtirilmoqda.

Huquqiy davlatning muhim belgilaridan biri — qonun ustuvorligidir. Bu tamoyilga ko‘ra, davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolar bir xil darajada qonunga bo‘ysunadi. Qonun ustuvorligi mavjud bo‘lgan jamiyatda adolatli sud tizimi, mustaqil sud hokimiyati va samarali huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati ta‘minlanadi. Natijada inson huquq va erkinliklari real kafolatga ega bo‘ladi. Davlat va huquq taraqqiyotida konstitutsiyaning o‘mi alohida ahamiyatga ega.

Konstitutsiya davlatning asosiy qonuni sifatida hokimiyat tizimini, inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini, jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni belgilab beradi. Konstitutsiyaviy tamoyillar amalda ro‘yobga chiqqan taqdirda, davlat boshqaruvi demokratik va ochiq tus oladi. Bu esa fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.[6]

Davlat va huquqning izchil rivojlanishi, avvalo, konstitutsiyaviy tamoyillarning amalda to‘liq ta‘minlanishiga bog‘liqdir. Konstitutsiya nafaqat davlat tuzilishini belgilaydi, balki inson huquq va erkinliklarining oliy qadriyat sifatida e‘tirof etilishini ham mustahkamlaydi. Shu bois konstitutsiyaviy normalarning real hayotda ishlashi huquqiy davlat barpo etishning eng muhim shartlaridan biridir. Hokimiyatlar bo‘linishi tamoyilining amalda qo‘llanilishi ham davlat va huquq taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatining o‘zaro mustaqil hamda muvozanatli faoliyati fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Bu g‘oya ilk bor nazariy jihatdan Charl Lui Monteske tomonidan asoslab berilgan bo‘lib, bugungi kunda demokratik davlatlar boshqaruvining ajralmas tamoyiliga aylangan.

Shuningdek, sud hokimiyatining mustaqilligi va odil sudlovning ta‘minlanishi huquq ustuvorligining asosiy kafolatlaridan biridir. Mustaqil sud tizimi mavjud bo‘lgan jamiyatda shaxsning buzilgan huquqlari tiklanadi, nizolar qonuniy asosda hal etiladi va adolat tamoyili qaror topadi. Bu esa fuqarolarning davlat organlariga bo‘lgan ishonchini yanada kuchaytiradi.

Globalizatsiya sharoitida davlat va huquq tizimi xalqaro huquq normalari bilan uyg‘unlashib bormoqda. Inson huquqlarini himoya qilish, korrupsiyaga qarshi kurashish, ochiq va shaffof boshqaruvni ta‘minlash kabi masalalarda xalqaro standartlar milliy qonunchilikka implementatsiya qilinmoqda. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi davlatlarning huquqiy siyosatini shakllantirishda muhim mezon bo‘lib xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar rivoji ham davlat va huquq tizimiga yangi talablar qo‘ymoqda.

Elektron hukumat tizimining joriy etilishi, ochiq ma‘lumotlar bazasining kengaytirilishi, sud jarayonlarining raqamlashtirilishi davlat boshqaruvining samaradorligini oshiradi va korrupsion omillarni kamaytiradi. Bu jarayonlar fuqarolarning davlat boshqaruvida bevosita ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shunday qilib, davlat va huquqning kelgusi rivojlanish istiqbollari qonun ustuvorligi, konstitutsiyaviylik, inson huquqlarining kafolatlanishi hamda fuqarolik jamiyati institutlarining faolligi bilan uzviy bog‘liqdir. Mazkur omillar uyg‘unlashgan taqdirdagina huquqiy davlat barpo etiladi va jamiyat taraqqiyoti barqaror hamda izchil davom etadi.

Xulosa qilib aytganda, davlat va huquq jamiyat taraqqiyotining ajralmas va o‘zaro chambarchas bog‘liq institutlari hisoblanadi. Ularning samarali faoliyati ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash, iqtisodiy rivojlanishga zamin yaratish hamda fuqarolik jamiyatini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, davlat boshqaruvi va huquqiy tizim qanchalik adolat, qonun ustuvorligi va inson huquqlariga asoslangan bo‘lsa, jamiyat taraqqiyoti shunchalik barqaror va izchil bo‘ladi. Qadimgi davr mutafakkiri Aristotel davlatni insonning tabiiy ehtiyojidan kelib chiqadigan siyosiy uyushma sifatida talqin etgan bo‘lsa, Yangi davrda Sharl Lui Monteske hokimiyatlar bo‘linishi tamoyili orqali erkinlik va adolatni ta‘minlash g‘oyasini ilgari surdi. Zamonaviy bosqichda esa huquq ustuvorligi va inson huquqlarining kafolatlanishi asosiy mezon sifatida e‘tirof etilib, bu tamoyillar Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi kabi xalqaro hujjatlarda o‘z ifodasini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Davlat va huquq nazariyasi” - X.T. Odilqoriyev, Sh. Saydullayev, M. Qirg‘izboyev, Z.M. Islomov
2. Aristotel: Siyosat
3. Sharl Lui Monteske: Qonunlar ruhi haqida
4. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.
5. BMT rasmiy sayti – <https://www.un.org>
6. Konstitutsiyaviy huquq, A. I. Akhmedov, M. A. Karimov - 2021